

**Захарчук А.С., д.ю.н., проф.,
професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ «ПРАВА ЛЮДИНИ»

Права людини, як один із феноменів суспільного розвитку, становлять складну систему філософських, світоглядних підходів, які набули свого концептуального вираження після Другої світової війни, завершивши конституювання сучасної концепції прав людини. Її зміст полягає в тому, що людина, від народження, наділена певним об'ємом невідчужуваних, тобто таких, які ніким не надаються і, рівно, ніким не позбавляються, прав.

Осмислення концепції прав людини, як фундаментального політико – правового феномену, неможливе без розуміння сутності суб'єкта, «людини цивілізованої», який становить її онтологічну основу й передумову. Досліджуючи процес життєдіяльності «людини цивілізації» маємо враховувати той факт, що вона не ізольована від державно – правових, соціально – економічних, політичних, національно – релігійних і міжособистісних відносин.

Формування уявлень про природні невідчужувані права людини пов'язані зі Стародавньою Грецією та Стародавнім Римом.

У Грецькому полісі формується поняття громадянства а разом з ним були пов'язані політичні права: свобода, право на участь у вирішенні державних справ, участь у здійсненні правосуддя і т. ін.

На новій основі ідею загальної рівності й свободи людини (незалежно від її майнового стану, соціального статусу, етнічної й державної приналежності) знаходимо в християнстві.

В епоху Ренесансу західноєвропейське праворозуміння доповнилось ідеєю автономності особи, як такої, і відповідно, ідеєю суб'єктивного права. Джерело природного права мислителі бачили в природі людини. Людина від народження є суб'єктом права на особисту свободу, а приватна власність, виступаючи атрибутом природного права, робить її власників повноправними.

Сучасні стандарти в сфері прав і свобод людини й громадянина закріплені в міжнародно-правових документах, а також внутрішнім державним законодавством, є наслідком тривалої боротьби особи та влади. Характер відносин між державно - владними інститутами й особою зумовлений політичним режимом, характером власності на засоби виробництва, розвитком культури й іншими об'єктивними факторами.

Пошук оптимальної моделі взаємодії держави й особи був пов'язаний із формуванням такої системи й порядку, при якому особа могла вільно розвивати свої здібності (задатки, талант, інтелект). Саме реалізація зазначених властивостей індивіда зумовила формування концепції прав і свобод людини й громадянина. Зміст зазначеного протиріччя полягає в тому, що права людини являються невід'ємним атрибутом від народження (природне право), в той час як держава претендує на те, щоб встановити певні рамки прав і свобод суб'єкта (позитивне право).

Серед низки правових актів, як міжнародних, так і на рівні національного законодавства, а також в науковій літературі, нерідко вживається словосполучення «права та свободи людини».

За юридичною природою зміст прав і свобод ідентичний. Він передбачає створення державою такого механізму відносин, який забезпечить реалізацію людиною її прав. Право реалізується через свободу, свобода виступає формою реалізації права.

Трансформуючись як моральна категорія в державно - правову, основні положення концепції про права й свободи людини отримали відповідний юридичний інструментарій, направлений на їх реалізацію, захист і відновлення. Як відомо, з усіх соціальних регуляторів, закон виступає найбільш ефективним механізмом легальних засобів реалізації суспільно - політичних ідеалів, що передбачає, зокрема, застосування примусу.

Така функція є надзвичайно значущою в контексті втілення в життя основних прав і свобод, матеріалізації ідеальних, за своєю сутністю, немайнових благ. Незалежно від сфери застосування, права й свободи людини залишаються найбільшою цінністю для держави та основним орієнтиром для функціонування правової системи суспільства.

В Загальній декларації прав людини 1948 р. категорія «права й свободи людини» зі сфери моралі трансформована в юридичну: тут вперше в міжнародному масштабі закріплено правовий зміст основних стандартів, що відображають найвищу сутність правового статусу особи. Права й свободи отримали практичну реалізацію не лише в сфері моралі, але й в сфері законодавчої діяльності, що дозволяє обмежити масштаб насилля не лише з боку держави, а в контексті відносин «індивід-індивід».

В кінцевому підсумку терміни «права людини» й «права громадянина» в практиці державно-правових відносин втрачають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки невідчужувані фундаментальні права людини визнаються нині демократичними державами, в результаті чого міжнародні акти про права людини стають складовою національного законодавства. Тобто права людини виступають одночасно як права громадянина.

Права людини - найбільш зрима державно - правова форма об'єктивізації конкретно - історичних масштабів свободи, як реалізація абсолютного ідеалу.

Варто зазначити, що проблема вибору ідеалів обумовлена не стільки їх різноманітністю, скільки наявністю ідеалів помилкових і істинних. Суперечки щодо істинності чи хибності ідеалів являють собою безкінечний процес. Але при цьому варто пам'ятати про те, що ідеал як у приватному, так і в громадському житті, може мати не лише позитивний, але й негативний, руйнівний характер. У певному значенні ідеал відображає життєву мету індивіда, але безперечно і те, що цілі можуть суттєво відрізнятися за критерієм добра і зла, справедливості і несправедливості тощо. Разом з тим, при реалізації будь-яких ідеалів виникає небезпека ігнорування такими основоположними принципами природного права, як життя і гідність окремо взятої особи, її право на власність, недоторканість помешкання, дотримання законності і т. п.

Таким чином, проблему взаємозв'язку закону та права слід розглядати в контексті того, що право природне і право позитивне це всього лише дві різні точки зору на один і той же об'єкт - дійсне право. Можна розрізняти позитивне право у вузькому значенні слова (як сукупність історично діючих юридичних норм) і природне право (як загальну ідею, як основний зміст діючих правових доктрин). Протиріччя полягає в тому, що позитивістський підхід до державно - правових явищ завжди вільний від ціннісної оцінки, його цікавить факт, емпірика діяльності. Позитивізм виключає з правознавства філософське, світоглядне начало. Він зосереджує увагу на аналізі формально-юридичних державних законодавчих установлень як даності, що не потребує оцінки з точки зору ціннісних підходів.

В свою чергу, аналіз правових форм діяльності держави в контексті природно-правової доктрини передбачає врахування ціннісного чинника. Правовою ця діяльність може бути визнаною лише тоді, коли ґрунтується на праві, що містить у собі ціннісний, гуманістичний потенціал в основу якого покладено права та свободи людини.

З точки зору соціально - політичної та правової, цінність прав людини можна сприймати як стандарти демократії, без дотримання яких неможливий розвиток певної держави чи світового співтовариства в цілому.

Таке розуміння цінності прав людини сформувалось під впливом низки історичних подій і їх теоретичного осмислення. Загалом, людству прийшлося пройти через дві Світові війни, велику кількість локальних конфліктів, інших соціальних потрясінь для того щоб усвідомити цінність прав людини.

В Україні права людини пов'язуються з правовим статусом особи, що характеризується як юридичне закріплення правового становища людини й громадянина в сучасному суспільстві. Основу правового статусу людини й громадянина складають її права та свободи. Декларовані в чинній Конституції вони розглядаються не як даровані громадянам державою, а як такі, що

належать людині від народження, існують незалежно від волі держави та є невідчужуваними й непорушними. Невідчужуваними вони є тому, що держава та інші соціальні суб'єкти за будь-яких обставин не можуть їх порушувати, а це забезпечить кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя. При цьому держава не тільки не може обмежувати права й свободи, а й зобов'язана забезпечити їх реалізацію й захист.

Більше того, Конституція визнає за людиною право захищати свої права й свободи, права та свободи інших людей від посягань на них з боку представників державної влади.

Таким чином, методологія дослідження феномену «права людини» базується на трьох складових:

1. Зародження та еволюція ідей про права людини.
2. Міжнародні акти та механізми захисту прав людини в системі міжнародних відносин.
3. Внутрідержавні механізми та засоби захисту прав людини.

**Ілин Л.М., к.іст.н.,
доцент кафедри архітектури та будівництва,
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ**

ІСТОРИКО-ПРАВОВА СПАДЩИНА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне українське суспільство переживає унікальний період трансформацій, коли відновлення та осмислення власної історико-правової спадщини безпосередньо впливає на формування правосвідомості, національної ідентичності та зміцнення державності. В умовах повномасштабної збройної агресії росії, питання історичної пам'яті та тяглості правових традицій набули особливої ваги. Збереження держави виявилось нерозривно пов'язаним із здатністю суспільства мобілізувати власний історико-правовий досвід, сприйняти його як основу для сучасної системи права і вироблення моделі демократичного, правового розвитку. Саме тому, осмислення ролі історико-правової спадщини у становленні правосвідомості є не лише науковим завданням, а й практичною необхідністю для утвердження української державності та верховенства права.

Історико-правова спадщина України складається з багатовікового комплексу правових традицій, які відображали особливості суспільного розвитку, взаємини влади та громади, уявлення про справедливість і закон. Починаючи від звичаєвого права Давньоруської держави, яке поєднувало елементи візантійської правової культури та автохтонних норм, і до Литовських статутів й Магдебурзького права, що заклали підвалини міського самоврядування, українське суспільство виробляло власні моделі правової організації.

Особливе місце в національній традиції правотворення займає козацьке право, в якому закріпилися уявлення про колективну свободу, виборність органів влади, традиції самоврядування. Важливо підкреслити, що козацьке середовище задовго до Великої французької революції, яка проголосила гасло рівності, свободи і братерства, послуговувалося цими засадами як ключовими елементами забезпечення прав особи та гарантіями справедливого устрою суспільства. Це в кінцевому випадку призвело до формування стійкої ідеї соборності та автономії, що згодом знайшла відображення у визвольних рухах ХІХ – початку ХХ ст. та у конституційних проектах доби Української Народної Республіки.

Радянський період, попри свій репресивний характер і нав'язування догматизованих правових концепцій, також залишив відбиток у правовій пам'яті суспільства. Він формував подвійність правосвідомості: з одного боку спостерігалось офіційне домінування «соціалістичної законності», з іншого – латентна недовіра до права як інструменту державного контролю. Саме цей досвід, у поєднанні з давнішими традиціями, суттєво вплинув на специфіку сучасного українського правового менталітету.